

כלפי מעלה, שנאמר בתפלת אליהו, [מלכים א יח לז] "ואתה הסבות את לבם אהורנית", שגרמת להם שיחטאו על ידי יצר הרע שבראת בהם. (78)

אמר רבי שמואל בר רבי יצחק: מניין שחזר הקדוש ברוך הוא בנבואת נביאים אחרים, והודה לו לאליהו על טענתו זו? (79)

דכתיב בנבואת מיכה [מיכה ד ו] "ביום לב-א-ה הוא נאם ה', אוספה הצולעה, והנדחה אקבצה, ואשר הרעותי" — שאני גרמתי

מאי תקנתיה שלא יענש על ביטול עונג שבת? — אמר רב נחמן בר יצחק: תקנתו היא, ליתיב אחר השבת תעניתא אחרת (76) לכפרת התעניתא שהתענה בשבת.

ואמר רבי אלעזר: חנה הטיחה [לשון "זריקה", כמו "מטחוי קשת"] דברים כלפי מעלה, שנאמר "ותתפלל על ה'" וטענה כלפי שמיא כדברים האמורים לעיל, (77) מלמד שהטיחה דברים כלפי מעלה.

ואמר רבי אלעזר: אליהו הנביא הטיח דברים

התפלה היא על צער של מעלה.

והצל"ח פירש על פי מאמר חז"ל [מו"ק כח א] "בני חיי ומזוני, לאו בזכותא תליא מילתא, אלא במזלא תליא מילתא" שודאי אין פירושו שאין ביד ה' לשדד המזל, אלא שלדברים אלו צריך זכות גדולה מאד, ולכן אמרה חנה, אם לא תענה תפלתי, יטעו ח"ו לומר מבלי יכולת ה' לשנות המזל, וכאילו מסר דבר זה לגמרי ביד המזל, וזוהי הטחת הדברים כלפי מעלה. ומשמעות "ותתפלל על ה'", היא שהתפללה שלא יאמרו שדבר זה הוא למעלה מיכולתו ח"ו. והגרי"ד סולוביציק ביאר שהתפללה רק "על ה'", כי היתה בטוחה שיהיה לה בן, ורק בקשה שלא ימחה השם ע"י סתירתה בחינם. וראה מכתב מאליהו [ח"ד 103].

78. רש"י [על פסוק זה] פירש "אתה נתת להם מקום לסור מאחריך, שהרי היה בידך להכין לבכם אליך", ואילו הרמב"ם [תשובה ו ג] ביאר שהקב"ה מנע אותם מעשיית תשובה.

79. כתב הרשב"א כי אף שהודה לאליהו [ולמשה בסמוך] על צדקת טענותיהם, לא היה להם לאמרם כמתרעמים על מדותיו, ולכן אמרו ש"הטיחו דברים" דהיינו שדברו שלא כראוי, [ובסמוך יתבאר שלא הודה להם לגמרי].

הפמ"ג [רפ"ח א"א ז] מקורו משלשה "היום" שנדרשו על ג' סעודות שבת, וא"כ יש איסור תענית מה"ת בשבת.

ובערוך השלחן [רפח ז] כתב שאינו דומה למי שבטל עונג שבת מפני שהאכילה מזיקה לו, שאינו צריך כפרה, כי החולם בידו שלא להשגיח בחלום, ושמא אין בו ממש והתענה בחנם.

76. כתב הרשב"א שאם הוא חלש אינו חייב להתענות דוקא למחרת ביום א', אלא שעדיף לא לאחר את התענית ובקשת הסליחה, וכן נפסק בשו"ע [רפח ד], ונחלקו מג"א וט"ז באופן שחלה תענית חובה ביום א' אם מתכפר בה, וראה ערוך השלחן.

והרמ"א כתב שאם חלם בשינת הצהרים יתענה עד חצי הלילה, ובמעדני יו"ט הקיל להתענות רק עד תחילת הלילה, וראה באר היטב דהיינו רק אם חלם בשבת ולא בחול, וביאר בתהלה לדוד שבחול כיון שאכל במשך היום אינו נחשב תענית, אלא רק בשבת שאפילו תענית שעות אסורה בה.

77. ע"פ מהרש"א. ובנפש החיים [ב יב] ביאר, כי אף שהיתה מרת נפש על צערה, לא התפללה על כך כלל, אלא על צער השכינה, שהקב"ה משתתף עם האדם בצערו, ועיקר

את לב האבן מבשרכם, ונתתי לכם לב בשר", ונמצא שבידו לבטל יצרנו הרע, שהרי הוא מבטיח לנו שיעשה כך בעתיד.⁽³⁾

רב פפא אמר: יש מקור ברור יותר לכך שבידו לבטל יצרנו הרע ולתת בנו יצר טוב, מהכא: דכתיב [שם פסוק כז] "ואת רוחי אתן בקרבכם, ועשיתי את אשר בחקי תלכו".

ואמר רבי אלעזר: משה הטיח דברים כלפי מעלה, שנאמר [במדבר יא ב] "ויתפלל משה אל ה'",⁽⁴⁾ אל תקרי "אל ה'" אלא "על ה'",⁽⁵⁾ שכן דבי רבי אליעזר בן יעקב קורין לאלפין "עיינין", ול"עיינין" קורין "אלפין".

דבי רבי ינאי אמרי, מהכא מוכח שמושה הטיח דברים כלפי מעלה: שנאמר [דברים א א] "אלה הדברים אשר דבר משה וגו' ודי זהב".

מאי ודי זהב?

שירעו, בכך שבראתי בהם יצר הרע.⁽¹⁾

אמר רבי חמא ברבי חנינא: אלמלא שלש מקראות הללו דלהלן, נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל במשפט, [הכוונה לישראל, ונקט לשון "סגי נהור"], כי לא היה עליהם שום לימוד זכות, אבל עכשיו שנכתבו מקראות אלו, יש לנו פתחון פה בדין, שהרי הם מעידים שיש ביד הקדוש ברוך הוא לתקן יצרנו, ולהסיר הרע מאתנו.⁽²⁾

ואלו הם שלשת המקראות: חד — דכתיב "ואשר הרעותי", ובראתי בהם יצר הרע, נמצא שאין אנו אשמים בחטאינו, אלא הוא כביכול גרם לכך.

וחד — דכתיב [ירמיה יח ו] "הנה כחומר ביד היוצר, בן אתם בידי בית ישראל", ונמצא שאף אחר שנתן בידנו בחירה וכח להכניע את היצר, עדיין יצרנו מסור בידו.

וחד — דכתיב [יחזקאל לו כו] "והפירותי

אמנם הצל"ח ביאר שלפני פרשת מתאווננים נאמר "ויצעק העם אל משה וגו'", ואותם דברים שצעקו העם אליו, הטיח משה כלפי מעלה, וזו כוונת רש"י בביאורו "הטיח לשון זריקה" — שהשליך מעליו תלונות העם וזרקם על ה', אבל לעיל גבי חנה ואליהו לא פירש מה היא "הטחה", כי שם נקט כפשוטו שהוא דיבור קשה וניצוח כלפי שמיא, ויעויין בפני יהושע ובהערה הבאה.

5. המהרש"א תמה, איך ניתן להוכיח מפסוק זה שמושה "הטיח דברים", והרי אין זה פשוטו אלא רק אם תשנהו ב"אל תקרי". וביאר הצל"ח שלא התפרש מה התפלל במתאווננים, ובהכרח שזרק טענותיהם כלפי מעלה, ולכן דרשו "אל תקרי".

1. רש"י, ולהרמב"ם ביאורו שמנעתי מהם לשוב בתשובה.

2. ראה מהרש"א שהוא רק לימוד זכות, אך אין טענה זו מועילה לפוטרם בדין, שהרי יש לכל אדם בחירה חפשית, ויכול להתגבר על יצרו, וראה דבריו בסנהדרין [סד א].

3. ביאור הראיות משלשת הפסוקים — ע"פ מהרש"א.

4. המהרש"א גרס "ואתפלל אל ה'" [דברים ט כו], שבו מצינו הטחת דברים, באומרו "מבלתי יכולת ה'", וכדלהלן. אך הפסוק בגירסא שלפנינו נאמר בפרשת המתאווננים, ולא מצינו בה "הטחת דברים".

צוארו, והושיבו על פתח של זונות. מה יעשה אותו הבן שלא יחטא? וכן אירע גם עם ישראל, שמרוב כסף וזהב שניתן להם, באו לידי נסיון וחטאו.

אמר רב אחא בריה דרב הונא, אמר רב ששת, היינו דאמרי אינשי: "מלי כריסיה, זני בישוי" [מילוי הכרס הוא ממין החטאים הרעים, כי הוא גורם את החטא] — והמקור לכך ממה שנאמר [הושע יג ו] "כמרעיתם וישבעו, שבעו וירם לבם, על בן שכחוני".

רב נחמן אמר, המקור שריבוי ממון גורם לחטא הוא מהכא: שנאמר [דברים ח יד] "ורם לבבך, ושכחת את ה'".

ורבנן אמרי שהמקור לכך מהכא: שנאמר [דברים לא כ] "ואכל ושבע ודשן, ופנה אל אלהים אחרים ועבדום, ונאצוני והפר את בריתי".

ואי בעית אימא מהכא: שנאמר [שם לב טו] "וישמן ישרון ויבעט".

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מניין שחזר הקדוש ברוך הוא והודה לו

אמרי דבי רבי ינאי, כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל בכיזת מצרים וכיזת הים, עד שאמרו "די" [והיינו "די זהב"], הוא גרם להם שעשו את העגל עם אותו זהב.⁽⁶⁾

והיינו דאמרי דבי רבי ינאי: אין ארי נוחם [שמח ומשתגע ומזיק] מתוך קופה של תבן, אלא מתוך קופה של בשר, ומשל הוא, שאין אדם חוטא מתוך דחקות, אלא מתוך שפע והרחבה.

אמר רבי אושעיא: משל נוסף,⁽⁷⁾ למה הדבר דומה? — לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים, האכילה אוכל הראוי לה מכרשינין, והשמינה, והיתה מבעטת בו, אמר לה בעליה: מי גרם לך שתהא מבעטת בי? — הלא אין זאת אלא מחמת כרשינין שהאכלתיה! וכן אירע גם עם ישראל שמרוב שפע שהשפיע להם, באו לידי חטא.⁽⁸⁾

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: משל למה הדבר דומה? — לאדם אחד שהיה לו בן, הרחיצו האב את הבן, וסכו, והאכילו והשקהו, ותלה לו כים עם מעות על

6. ביאר המהרש"א שהגמרא מדייקת מיתור תיבת "די", שאילו היתה כוונת משה רק להוכיחם על מעשה העגל, היה אומר רק "זהב".

7. הגרא"מ הורביץ ביאר ששלשת המשלים הם כנגד סוגי החוטאים בעגל, "ארי" דרכו להזיק, והוא כנגד הערב רב שעליהם נאמר "שחת עמך". "פרה" אין דרכה לבעוט, אלא מחמת שמלאו כרסה, והיא כנגד ישראל, שלולי שפע הזהב לא היו חוטאים בעגל. ו"בן מלך" אינו חוטא אלא עם הושיבוהו בין חוטאים, והוא

8. החינוך [רמח] ביאר כי הטעם ששפע האוכל מביא לידי חטא, הוא "לפי שהמזונות הם עיסת החומר, והתבוננות במושכל וביראת אלוקים ובמצותיו היקרות, הוא עיסת הנפש, והנפש והחומר, הפכים גמורים, הם כמו שכתבתי בראש הספר, ועל כן בהתגבר עסת החמר תחלש קצת עסת הנפש".

למשה על טענתו בדבר הזהב שהרבה להם?
שנאמר [הושע ב י] "וכסף הרביתי להם,
וזהב עשו לבעל".

נאמר [שמות לב ז] וידבר ה' אל משה, לך
רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ
מצרים", ומבררת הגמרא: מאי "לך רד"?

אמר רבי אלעזר: אמר לו הקדוש ברוך הוא
למשה: משה, רד מנגדולתך!⁽⁹⁾ שהרי כלום
נתני לך גדולה, אלא בשביל ישראל,
שתלמדם תורה ומצוות, ועכשיו שישראל
חטאו, אתה למה לי?⁽¹⁰⁾

מיד תשש כחו של משה, ולא היה לו כח
לדבר זכות על ישראל, ואולם כיון שאמר לו
הקדוש ברוך הוא [דברים ט יד] "הרף ממני
ואשמידם", ורמז למשה בכך, שאם לא יניח
לו להשמידם אלא יתפלל עליהם, ימחל
להם.

וכששמע משה כן, אמר משה: הרי דבר זה
תלוי בי, לפיכך מיד עמד ונתחזק בתפלה
וביקש רחמים.

משל למה הדבר דומה? — למלך בשר ודם
שבעם על בנו, והיה מכהו מכה גדולה. והיה
אוהבו של המלך יושב לפניו, ומתיירא
לומר לו דבר ולבקש ממנו רחמים על הבן,
אך כיון שהמלך רצה שיפייסו האוהב לרחם
על בנו, אמר המלך לבנו: אלמלא אוהבי זה
שיושב לפני, הרגתיך! וכששמע האוהב רמז
זה, אמר: הרי דבר זה תלוי בי, מיד עמד
והצילו.

נאמר בהמשך דברי הקב"ה למשה [שמות
לב י]: "ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם
ואכלם, ואעשה אותך לגוי גדול".

אמר רבי אבהו: אלמלא מקרא כתוב הוא,
הרי זה דבר שאי אפשר לאומרו, שהרי לשון
"הניחה לי" מלמד שכביכול תפסו משה
להקדוש ברוך הוא, כאדם שהוא תופס את
הבירו בבגדו ואינו מניח לו,⁽¹¹⁾ ואמר משה
לפניו: רבנו של עולם, אין אני מניחך עד
שתמחול ותסלח להם לישראל.

עוד נאמר בהמשך דברי הקב"ה למשה: [שם
פסוק יא] "ואעשה אותך לגוי גדול" —

אמר רבי אלעזר: אמר משה לפני הקדוש

9. הגר"א ביאר שהכוונה לשתי האותיות
הגדולות בפסוקים "לא תשתחוה לאל אחר"
ו"ה' אחד" שבמעשה העגל הפסידום.

10. הב"ח גרס "למה לך גדולה".

11. כתב הצ"ח כי אף שדברים אלו נאמרו רק
לשבר את האוזן, אעפ"כ דקדקו חז"ל בלשונם,
להרחיק את ההגשמה כפי האפשר, ולא אמרו
"כאדם התופס את חברו" סתם, אלא "בבגדו",
כי הבגדים שאדם לובש מורים על מה שכלבו,

שבשעת שמחה ילבש בגדי כבוד, ובשעת אבל
ילבש שחורים, וכן הקב"ה, בו עצמותו אין שום
שינוי, אבל השינוי הוא כביכול במדות
שמשמש בהם ביחס למקבלים, וכפי מעשי
המקבלים כן ישתנו מדותיו, שאם עושים רצונו,
הריהו לובש בגדי חסד, ואם מכעיסים לפניו
לובש בגדי דין, והמדות מכונות "לבושים", ולכן
אמר ש"תפסו בבגדו", דהיינו במדת הדין
שנתלבש בה, ואמר "אינו מניחך עד שתמחול
להם".

והגר"א ביאר שהלוחות נחשבו חלק אלוה

פני ה' אלהיו" —

אמר רבי אלעזר: מה שנקט הכתוב לשון "ויחל" ולא "ויתפלל" מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקדוש ברוך הוא, עד שהחלהו [הפציר בו בהקדוש ברוך הוא].

ורבא אמר: "ויחל" הוא מלשון חילול והפרה, ומלמד שעמד משה בתפלה עד שכביכול הפר לו לקדוש ברוך הוא את נדרו, שנדר ואמר "אכלם".⁽¹³⁾

והמקור לדרוש כך: כתיב הכא "ויחל", וכתוב התם בפרשת נדרים [במדבר ל ג] "לא יחל דבריו", ואמר מר: רק הוא, בעל הנדר, אינו מיחל את נדרו, אבל אחרים

ברוך הוא והשיב: רבונו של עולם, ומה כסא של שלש רגלים [ישראל הנשענים על זכויות שלשת האבות], אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כסא של רגל אחד — העם שאתה רוצה לעשות ממני — על אחת כמה וכמה שלא יעמוד לפניך בשעת כעסך, שהרי לא יהיו לו אלא זכויותי.⁽¹²⁾

ולא עוד, אלא שאם אתרצה לכך, יש בי בושת פנים מאבותי. שמעבשיו יאמרו: ראו פרנס שהעמיד הקדוש ברוך הוא עליהם, שכרצה הקדוש ברוך הוא להשמידם הסכים לכך, וביקש גדולה לעצמו, ולא ביקש עליהם רחמים.

עוד נאמר שם [פסוק יא]: "ויחל משה את

והתולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו, הרי שאם יתלה בזכות אבות יהיה בעל רגל אחת, ואף אם יתלה בזכותו, ויתלו לו באבות, לא יהא אלא בעל ג' רגלים.

ובן יהודיע ביאר ששלשת רגלי הכסא הם שלשת הבריתות שכתב ה' עם האבות, ואילו כילה את ישראל, הרי היה מפר בכך את בריתם, וכל קיום זרעו של משה היה מכח ברית חדשה שהיה כורת עמו, ונמצא שדומה לכסא בעל רגל אחת.

13. החינוך [ל] הקשה, הרי אין מפירים נדר אלא כשיש לנודר "פתח" שהוא סיבה שהתחדשה לו, אחר שנדר, ואילו ידעה מראש לא היה נודר, וא"כ לא יתכן למצא פתח לנדרו של הקב"ה שהכל ידוע לפניו.

וביאר שודאי אין הקב"ה נצרך לנדר ולא להפרתו, אלא שהכוונה כלפינו, להורות שהחטא היה כל כך חמור עד שהעונש היה ברור, ולא היה כלל מקום לקבל תשובתם, ולפיכך נחשבת עקירת העונש בזכות תפלת משה, כהפרת נדר.

ממעל, וכל זמן שהם בידי ישראל, אפילו רק שבריהם, אי אפשר לכולתם, ועל כך אמר הקב"ה הניחה לי, והשב את הלוחות, ואכלם.

12. המהרש"א העיר, שהרי לבני משה יהיה כסא של ד' רגלים, כי שלשת רגלי האבות יועילו גם להם, ועל כך תתוסף להם זכותו של משה. ולכן ביאר שלא טען בדרך ק"ו מכסא של ג' רגלים, אלא שטען כי אם כסא של ג' רגלים יכול לעמוד כראוי, ובכל זאת בעת כעסך אין לו קיום והעמדה, אם כן, מה תועיל הרגל הנוספת.

והפני יהושע תירץ, שכנגד כך אמר משה "ולא עוד, אלא יש לי בושת פנים מאבותי", והיינו שלא תעמוד לבני זכות האבות, כי יתרעמו על כך שהסכים לכולת זרעם ולהעמיד עם אחר משלו.

ובאור החיים [במדבר יד יז] הוכיח מכך שהגוי שהיה עומד ממשה היה מנטעי נשמות שלא באו מאברהם יצחק ויעקב.

והחתם סופר ביאר ע"פ מה שאמרו לעיל [א] התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים,

מחלין לו את הנדר [והיינו התרת נדר על ידי חכם].

עצמות.

מאי "אש של עצמות? — אמר אביי: אשתא דגרמי.

עוד אמר משה בתפלתו [שם פסוק יג] "זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם כך וגו'".

מבררת הגמרא מאי "נשבעת להם כך"? — אמר רבי אלעזר: אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם! אלמלא נשבעת להם בשמים וארץ, הייתי אומר בשם ששמים וארץ יכולים להיות בטלים, (16) כך שבועתך יכולה שתהיה בטלה. ואולם עכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול [שנאמר בעקידת יצחק "בי נשבעתי"], הרי מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים — כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים.

נאמר שם בסוף הפסוק: "ותדבר אליהם, ארבה את זרעכם ככוכבי השמים, וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם".

ושמואל אמר: "ויחל" מלשון "חלל" הוא, מלמד שמסר משה עצמו למיתה עליהם! ותלה את המשך חייו בקיומם, שנאמר [שמות לב לב] "ואם איך, מחני נא מספרך". (14)

אמר רבא אמר רב יצחק: "ויחל" מלשון חלות הוא, מלמד שהחלה [גרם שתחול] עליהם מדת הרחמים!

ורבנן אמרי: "ויחל" לשון חולין הוא, מלמד שאמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, חולין (15) הוא לך מעשות כדבר הזה — להשמיד את ישראל!

עוד שנינו על הכתוב "ויחל משה את פני ה'" — תניא: רבי אלעזר הגדול אומר "ויחל" מלשון "אחיל" הוא [ויתבאר בסמוך], מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקדוש ברוך הוא, עד שאחזתו "אחילו".

מאי "אחילו"? — אמר רבי אלעזר: אש של

[שם] ביאר "מחני מכל התורה כולה, שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם", ולדבריו מובן למה הוצרכו ללמוד מלשון "חלל" שמסר נפשו, כי "מחני" אינו אלא מן התורה.

15. ביאר המהרש"א שכוונתו כטענת אברהם בתפלתו על סדום [בראשית יח כה] "חלילה לך מעשות כדבר הזה — להמית צדיק עם רשע" ודרשו [ע"ז מה א] "חולין הוא לך", וא"כ מסתבר שזו היתה גם טענת משה, שבזכות הצדיקים שבעם לא ישמיד את כלם.

16. בשפתי חכמים ביאר שהכוונה למה שמצינו

וראה בגור אריה [בראשית ט ט] שרק אם דבר ה' נאמר בלשון שבועה יש לה התרה, אך אם נתן "אות", הרי הוא חזק וקיים ואין לו התרה. ובמשנה למלך [נדרים ז ט] הקשה לשיטת הירושלמי שנוגע בדבר אינו יכול להתיר נדר, איך התיר משה, והרי לולי היתרו היה יורד מגדולתו, וראה קהלות יעקב [נדרים טז].

14. ראה בר"ה [טז ב] שמקרא זה למדו שג' ספרים נפתחים בר"ה, [מחני משל רשעים, מספרך משל צדיקים וכו'], וביאר התוס' רי"ד שאמר אל תגייעי לר"ה להכתב באחד מהספרים, וכן ביאר הרשב"ם [שמות לב לב]. אך רש"י

שואלת הגמרא: **האי "אשר אמרת"** – **"אשר אמרת"** מיבעי ליה לכתוב, שהרי משה הוא שאומר להקב"ה שכך הבטיח לאבות לתת לזרעם.

אמר רבי אלעזר: עד כאן [עד "ככוכבי השמים"] **דברי התלמיד** [משה], **ומכאן ואילך** [סוף הפסוק] הם כבר **דברי הרב** [הקדוש ברוך הוא], שאמר לו, כן אעשה כדבריך ולא אשמידם, וכל הארץ אשר אמרתי לאבות אתן לזרעם, ונחלו אותה לעולם.

ורבי שמואל בר נחמני אמר: אלו ואלו דברי התלמיד הן, וגם סוף הפסוק מדברי משה הוא.

אלא כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, הרי דברים אלו שאמרת לי בסנה: **לך ואמור להם לישראל בשמי, "ואמרת אליהם אעלה אתכם אל ארץ זבת חלב ודבש"** והלכתי ואמרת לי להם את הדברים בשמך, עבשיו, אם אי אתה מוחל להם – **מה אני אומר להם?** (17) וכוונת הכתוב **"אשר אמרתי"**, היא, שאחר שאמרת דבר בשמך איך יתכן שלא יתקיים.

כשם שהתפלל משה אחר חטא העגל, כך התפלל גם אחר פרשת המרגלים, ושם מצינו שאמר משה לה': אם תמית את העם, יאמרו הגויים **"מבלתי יכלת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם, וישחטם במדבר"**.

דנה הגמרא: למה נכתב [במדבר יד טז] **"מבלתי יכולת ה'"** בלשון נקבה? והרי "לא יכול ה'" **מיבעי ליה לכתוב** (18).

אמר רבי אלעזר: לשון זה נכתב ללמד שכך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבנו של עולם, עבשיו יאמרו אומות העולם: כביכול תשש כחו של הקב"ה בנקבה, ואינו יכול להציל את עמו מדינו.

אמר הקדוש ברוך הוא למשה: והלא כבר ראו הגויים נסים וגבורות שעשית לי להם לישראל על הים, ואיך יאמרו שאין בכחי להצילם?!

אמר לפניו משה: רבנו של עולם! עדיין יש להם לאומות לומר: לנגד מלך אחד [לפרעה] יכול הוא לעמוד. אבל לשלשים ואחד מלכים [שמלכו אז בארץ כנען] אינו יכול לעמוד ולהורישם, ויטענו שמפני כך לא הכנסת

[ישעיהו סח יז] שעתיד הקב"ה לברא שמים וארץ חדשים, ומשמע שאלו הקיימים יבטלו לעתיד לבא [וראה סנהדרין צו א].

17. הצל"ח פירש כדברי הרמב"ם [בהקדמתו לפיה"מ], שדבר שההטיח הקב"ה על ידי נביא, אי אפשר שלא יתקיים, ואף החטא אינו גורם לבטלו, וזו היתה טענת משה: **"דברים שאמרת לי לך אמור להם, הלכתי ואמרת בשמך"**, ולפיכך אי אפשר שיתבטלו על ידי שום חטא.

18. הגר"א ביאר ש"יכול" הוא שם תואר, והוא דבר קבוע ותמידי, ואילו "יכולת" היא שם מקרה [פעולה], ואינו קבוע בתמידות, אלא לפעמים יכול ולפעמים אינו יכול, וזו כוונת הגמרא "יכול" מיבעי ליה, כי טען שמא יאמרו, אף שכנגד פרעה הוא יכול, אבל נגד ל"א מלכים אינו יכול. וכן ביאר בגור אריה [במדבר יד טז] והוסיף, כי אע"ג שאין היכולת מביאה לארץ, אלא בעל היכולת, הלא היכולת היא כלי לבעל היכולת, וכיון שבא לומר שיאמרו האומות תשש

אותם לארץ. (19)

אמר רבי יוחנן: מנין שחזר הקדוש ברוך הוא וחזרה לו למשה? — שנאמר [שם פסוק כ] "ויאמר ה' סלחתי בדברך".

תני דבי רבי ישמעאל: מאי "בדברך"? — עתידים אומות העולם לומר בן, כדברין [שאכן חשבנו כי "לשלשים ואחד מלכים אינו יכול לעמוד"].

אשרי תלמיד שרבו מודה לו!

ומבאר הגמרא את המשך הכתוב שם [פסוק כא] "ואולם חי אני" — אמר רבא אמר רב יצחק: מלמד שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה, החייתני בפני האומות בדברך! (20)

דרש רבי שמלאי: לעולם יסדר אדם שבחו של הקדוש ברוך הוא, ואחר כך יתפלל על צרכיו. (21)

כחו כנקיבה, לכך אמר "מבלתי יכולת", שהיכולת לשון נקבה, והוא ויכולתו אחד, ויטענו שכביכול תש כחו כנקבה.

19. ביאר הרשב"א שמשה טען לפרעה ועבדיו שהקב"ה הוא סיבת הכל והוא בחר בישראל, והם טענו נגדו שישראל ככל האומות שהם תלויים במזל, וכאשר עולה מזלם מתגברים וכיורד נופלים לפני אומה שמזלה עולה, ובעת יציאת מצרים הודו למשה, ואמרו "ה' נלחם להם", ולכן אמר משה שאילו ימיתם במדבר יחזרו לטעון שתלויים במזל.

וטענה זו נרמזת בלשון "מבלי יכולת ה'", שהרי ודאי לא יאמרו ש"ה" אינו יכול, שהרי הוא כל יכול וזו סתירה מיניה וביה, אלא יאמרו שכחם של ישראל אינו מצד "יכולת ה'" אלא של מזל, והיינו תשש כוחו כנקבה שאין כחם ככחו יתברך שהוא פועל הכל מצדו כזכר, אלא מצד המזל, שהוא כנקבה שהיא מקבלת, ותלויה במה שישפיעו לה.

20. כתב רב נסים גאון: זה הדבר היה קשה בפני התלמידים, [מה שייך "החייתני בדברך" אצל הקב"ה שאין לפניו מיתה] ואני ברחמי שמים פירשתיה פירוש צח: דע כי ה"חיים" וה"יכולת" שתי מדות הן ממדותיו של

הקב"ה, שהן מדות עצמו וגדולתו שאינן נחלפות ממנו כלל, כי הכח והיכולת אינם נמצאים אלא במי שהוא חי, ומי שהוא "חי העולמים" שלא יתמו שנותיו, אי אפשר שלא יהיה יכול, ובעת שאירע מעשה המרגלים ואמר הקב"ה להשמידם, אמר משה: יאמרו "מבלתי יכולת ה'", וכיון שלא היתה מתבררת לאומות העולם יכולת ה', לא היה מתברר להם שהוא "חי העולמים", ועל ידי תפלת משה והצלת ישראל, הודו אומות העולם כי הקב"ה חי וקיים, והיינו דא"ל הקב"ה למשה "החייתני בדברך", שעל ידך נתבררה חיותי בעולם.

וביאר מו"ר הגרא"ל כי כל תואר הנאמר כלפי הקב"ה, הוא רק כפי השגתינו, ונמצא שלהשגתינו הוא "חי", אך אומות העולם שסברו ש"אינו יכול" לא השיגו זאת כלל, וכשסלק טענתם הרי גרם ששיגו מעט ויבינו שהוא "חי", וכאילו החייהו בפניהם, וזו גם כוונת ביאור רש"י "החייתני, בפני האומות".

והוסיף מו"ר, שהנהגת הקב"ה להפרע מהחוטאים אף שיהיה בכך חילול ה', ולכן רצה לכלותם, ומכאן, שדי בכך שיחיד כמה רבינו כואב על חילול ה' כדי למנעו.

21. דעת הרמב"ם [תפלה א ב] שסידור השבח קודם התפלה על צרכיו הוא חיוב מה"ת, וראה

מנע"ל ברז"ל — להלן יובאו מימרות בענינים אלו].

אמר רבי אלעזר: גדולה תפלה, יותר לב-ב ממעשים טובים בלא תפלה, (24) שהרי אין לך גדול כמעשים טובים יותר ממשא רבינו, ואף על פי כן, לא נענה מחמת מעשיו הטובים לבד, אלא בתפלה.

שנאמר [דברים ג כו] "אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה", לבקש להכנס לארץ, ורק מילא את בקשתו לראות את הארץ, שהרי סמיך ליה "עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה

מנלן המקור לסדר זה? — ממשא. דכתיב [דברים ג כג] "ואתחנן אל ה' בעת ההיא", וכתיב לפני כן, "ה' אלהים אתה החלית להראות את עבדך את גדלך ואת ירך החזקה, אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכנבורותיך". הרי שקודם סידר משה את שבחי הקדוש ברוך הוא, ורק אחר כך בקש על עצמו, (22) ובקשתו מובאת בפסוק דכתיב בתריה "אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן, ההר הטוב הזה והלבנון". (23)

[סימן מעשי"ם צדק"ה קרב"ן כה"ן תעני"ת

בקשתו תלויה בג' דברים: א. אם מבקש מאדם שחייב לו גמול. ב. אם ביכולתו למלאות מבושו. ג. אם יש עוד אדם שיוכל למלאות בקשתו. ועל כך הקדים משה, וממנו למדו להקדים ולומר בג' ברכות ראשונות, א. שה' נותן הכל במדת חסדו, כאדון הנותן לעבדו. ב. גבורתו ללא גבול ויכול למלאות כל בקשה. ג. "מי אל בשמים" וכן האל הקדוש שכל המלאכים מודים שכל כוחם ממנו, ובודאי אין מי שיכול למלאות מבוקשו מבלעדי השי"ת, וראה בית אלוהים [תפלה ב].

24. כך פירשו תוס' [ד"ה גדולה], ותמוה שהרי פשיטא שתפלה עם מעשים טובים עדיפים ממעשים טובים בלבד [ובשו"ת מהרשד"ם או"ח ל נקט שתוס' גרסו גדולה תפלה ממעשים טובים, ולא גרסו "יותר"]. ואכן המהרש"א נקט שהדברים כפשוטם, ותפלה בפני עצמה עדיפה ממעשים טובים, שהרי משה תלה שנענה בזכות תפלתו, ולא במעשיו הטובים.

והפני יהושע כתב שאין הנידון לענין שכר, כי מצות התפלה אינה יותר מכל מצוה אחרת, [וביותר למ"ד שחיוב תפלה רק מדרבנן], אלא לענין לבטל גזר דין, כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ואילו בתפלה יכול לבקש מתנת חנינם.

לעיל [כט הערה 52] שביררנו איך כתב החינוך [תלג] שלדעת הרמב"ם בתפלה קצרה יוצא ידי חובת תפלה, אף שבנוסחה לא הוזכר שבח כלל.

22. בפמ"ג [פתיחה לסי' מו] ואור שמח [תפלה א ב] כתבו שלדעת הרמב"ם [שם] שיש שני חיובים בתפלה, שבח ובקשה, צריך גם לסיים בשבח, והמהר"ם שיק [מצוות תמידיות] כתב שדי לסיים בשבח ואין חובה דוקא לפתוח בו.

23. הטור [נא] נקט מאמר זה לגבי הקדמת פסוקי דזמרה לפני התפלה, אך רש"י [ע"ז ז ב] ביאר שכוונת רב שמלאי שלא ישאל צרכיו בג' ראשונות, [וראה אור זרוע קד, מעדני יו"ט ג]. וכן הוכיח הפני יהושע מדרשת הפסוק כי "גדלך" היא כעין ברכת "מגן אברהם", כי "גדולה" היא החסד והיא מדת אברהם. ו"ידך החזקה" היא מדת גבורה, וכנגד ברכת "אתה גבור", "ומי אל בשמים ובארץ" כנגד האל הקדוש.

וכבר ביאר הרשב"א שצריך להקדים ג' ברכות אלו, כדי להודיע שמכיר בכך שמילוי בקשתו תלוי ברצון השי"ת, כי המבקש מאדם